

Шоля Р. І.

здобувач кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородський національний університет

Sholya Ruslana

Applicant of the International Economic Relations Faculty
Uzhhorod National University

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ ЯК ТРЕНД ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Автором розглянуто підходи до тлумачення сутності соціального підприємництва, оскільки сьогодні воно є важливою складовою частиною економік розвинутих країн. Увагу зосереджено на значущості вивчення та розвитку соціального підприємництва в умовах глобальних трансформаційних процесів та реформування економіки України. Проаналізовано переваги, типи соціального підприємництва та сфери діяльності соціальних підприємств. Автором розглянуто елементи концепції соціального підприємництва, які, крім економічних, включають екологічні, моральні етичні та ін. Розглянуто соціальні підприємства порівняно із класичними підприємствами. Автором підкреслено, що з часом актуальність питання соціального підприємництва в Україні зростає, що є наслідком революційних процесів в Україні 2013–2014 рр. та змін соціальних поглядів на економічний розвиток країни.

Ключові слова: соціальне підприємництво, класичне підприємство, програма соціального розвитку, досвід країн, елементи концепції соціального підприємництва.

Вступ та постановка проблеми. Україна тривалий час переживає період становлення, розвитку та реформування економіки. Особливе місце в центрі економічної системи займає підприємництво. Найчастіше увага привернута до розвитку підприємств традиційних видів економічної діяльності, зокрема промислових, комерційних, страхових та ін. Але такий підхід у нинішніх умовах глобальних трансформацій та модернізації української економіки потребує осучаснення та розвитку таких видів підприємництва, які дозволяють урахувати нові виклики розвитку та оживити підприємницьке середовище у державі. До таких видів підприємництва відносять соціальне підприємство, яке є специфічним, але водночас і перспективним з погляду актуальності в реаліях України, передбачає інтеграцію суспільних, державних та економічних інтересів України. Це значним чином зумовлює актуальність вивчення соціальних підприємницьких ініціатив в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більше уваги до питань соціального підприємництва привернуто у розвинутих країнах, оскільки у них є багато можливостей, фінансових у тому числі, розвивати такого роду ініціативи, зокрема у США, Великобританії, Ірландії, Німеччині, Польщі, хоча моделі розвитку соціального підприємництва мають місце і в країнах, що розвиваються, зокрема в Індії, Бразилії та ін. Таке географічно поширене явище спонукає до наукового дослідження цього поняття. Багато його аспектів розглянули у своїх наукових працях С. Алворд, Дж. Вей-Скіллерн, Дж. Віравардена, С. Вурро, Г. Діс, Б. Дрейтон, Дж. Кікал, М. Маклін, А. Макміллан, Дж. Мейр, Г. Морт, Е. Нобоа, Е. Остін, Ф. Перріні, Дж. Робінсон, Я. Рогалін, Х. Стівенсон, А. Фоулер, Е. Шоу та ін. Соціальні аспекти підприємництва як окремої економічної категорії в Україні вивчають З. Галушка, М. Голуб, О. Кірсєва, О. Кожем'яченко, О. Солосіч, В. Удодова, В. Шаповал. Однак, зважаючи на підвищений інтерес до питань соціального підприємництва в Україні та політико-економічний стан у державі, все ще залишаються питання, які потребують додаткового вивчення.

Метою статті є проаналізувати теоретичні та практичні аспекти соціального підприємництва в Україні та пріоритети підвищення його значущості у перспективі.

Результати дослідження. Соціальне підприємництво – це вид підприємницької діяльності, який, окрім комерційного результату, передбачає вирішення окремої соціальної проблеми. Започаткування ідеї соціального підприємництва сягає періоду ще до середини XIX століття. Окремо виділяють період його зародження (середина XIX ст. – остання чверть XX ст.), період становлення (кінець XX ст.) та період його розвитку (початок XXI ст.) [1, с. 22]. Погоджуємося, що розвиток соціального підприємництва у його сучасному розумінні припав на 2000-і роки, але одночасно варто підкреслити, що активізація в Україні почалася після революції Гідності, подій 2013–2014 рр., коли посилюється інтерес до розбудови нової країни та вирішення нагальних питань країни, регіонів, громад, міст та ін. Сьогодні поки що це – інструмент громадських організацій, щоб досягати своїх цілей шляхом створення окремого продукту й отримувати прибуток за це, частину якого можна спрямувати на вирішення вибраної соціальної проблеми. Найчастіше соціальні підприємства зорієнтовані на вирішення питань громади, де вони розташовані, оскільки їхні засновники переймаються ними та особливо їх відчують. У соціальному підприємстві навколо проблеми вибудовується системне рішення, яке є невід'ємною частиною самого бізнесу та приносить видимий результат самій громаді [2].

Слід зауважити, що як у країнах світу, так і в Україні немає єдиної прийнятої дефініції поняття «соціальне підприємництво», тоді як є декілька підходів до його розуміння (див. табл. 1).

Наведені підходи розглядають соціальне підприємництво під різними кутами зору у широкому та вузькому розуміннях. Акцент варто зробити на інноваційній складовій частині, яка поки не є характерною для всіх соціальних підприємств України, але з часом вона буде більш значущою для досягнення підприємницькими структурами конкурентоспроможності на ринку. Інновації у підприємстві сприяють реалізації творчого креативного потенціалу суб'єктів господарювання. Влучним та актуальним, вважаємо, є розуміння соціального підприємництва як системи господарювання, складовими частинами якої є соціальні підприємства, що є соціально орієнтованими суб'єктами підприємництва, діяльність яких спрямована на досягнення добробуту тери-

Підходи до тлумачення соціального підприємництва

Підхід	Прихильники	Тлумачення соціального підприємництва
Широкий підхід	Е. Шоу, Дж. Вірвардена, Г. Морт, А. Фоулер, Центр із поліпшення соціального підприємництва	Це діяльність, яка в кінцевому результаті передбачає досягнення соціальної мети
Комбінований (комерційно-соціальний) підхід	А. Макміллан, Дж. Робінсон, Я. Рогалін	Це діяльність, орієнтована на досягнення соціальних та комерційних результатів. За такого підходу соціальне підприємництво – це вузла сфера діяльності, яка передбачає наявність бізнес-складника.
Інноваційний підхід	Дж. Мейр, Е. Нобоа, Е. Остін, Дж. Вей-Скіллерн, Х. Стівенсон, Ф. Перріні, С. Вурро	Акцент на використанні інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем. Такий підхід розширює соціальне підприємництво за рахунок доповнення його діяльністю неприбуткових організацій та державних соціальних установ, які розробляють і реалізують інновації у своїй діяльності.
Проблемно-орієнтований підхід	К. Лідбігер, Фонд Шваба	Це діяльність, результати якої спрямовані на певну соціальну групу або проблему.

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 13–14]

торіальних громад (соціальні, екологічні та етичні цілі) шляхом використання системного взаємозв'язку розвитку соціального підприємництва і розвитку місцевої економіки [3]. Таким чином, відбувається поєднання розвитку підприємництва із розвитком місцевих громад, що здійснюється у межах децентралізаційної реформи в Україні.

Часто проводять паралелі між соціальним та класичним, звичайним підприємством. Основні відмінні риси між ними показано на рис. 1.

Беззаперечними перевагами соціального підприємства, як зазначено у [5], є:

- висока відповідальність за результати діяльності перед клієнтами та громадою;
- інноваційність;

- переважання соціальної місії над комерційною;
- працевлаштування незахищених верств населення;
- реформування соціальної сфери.

Одночасно виділяють три типи соціального підприємництва:

- 1) на ньому має працювати не менш ніж 50% працівників, які представляють вразливі групи населення, до того ж велика частина прибутку реінвестується в розвиток компанії та створення нових робочих місць;
- 2) на підприємстві може бути менше половини працівників з уразливих груп населення, натомість щонайменше 10% прибутку спрямовується на соціальну мету;
- 3) можна не працевлаштовувати вразливі групи населення, але віддавати на соціальну мету 20% прибутку [5].

Європейською комісією виокремлено чотири основні сфери діяльності соціальних підприємств. До них віднесено:

- роботу інтеграцію, яка передбачає навчання та працевлаштування людей з обмеженими можливостями, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, та безробітних;
- надання індивідуальних соціальних послуг у таких сферах, як: охорона здоров'я, соціальний захист, професійне навчання, освіта, послуги догляду за дітьми, послуги для людей похилого віку або допомога малозабезпеченим людям;
- місцевий розвиток депресивних чи /уразливих регіонів;
- інше, що включає переробку сміття, захист навколишнього середовища, спорт, мистецтво, культуру та історичне збереження, науку, дослідження та інновації, захист прав споживачів, аматорський спорт.

Соціальне підприємництво поєднує у собі не тільки економічну та соціальну компоненти, значна увага приділяється екологічній, психологічній, моральній, етичній, а також питанням соціальної справедливості (див. рис. 2).

Рис. 1. Окремі характеристики соціального та класичного підприємства

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Ці елементи концепції частково пов'язані із концепцією сталого розвитку, де в основі також лежать еколого-економічні та соціальні елементи. Важливо зауважити, що вказані складові частини важливі для соціального підприємництва, але є висока ймовірність, що у перспективі вони будуть характерні для підприємництва загалом та інших видів зокрема, як і для інших економічних явищ і процесів. Сучасний розвиток світу часто включає поєднання явищ, які раніше функціонували відокремлено, і таким чином формуються нові явища з новими якісними характеристиками.

Сприйняття соціальних підприємств та підприємців у різних країнах світу неоднакове, тому критерії їх визначення варіюються. У США діяльність таких підприємств повинна бути спрямована на вирішення соціальної проблеми, у країнах Європи домінуючим критерієм є інвестування частини прибутку у реалізацію соціальних цілей або ж створення робочих місць для людей з особливими потребами. Як видно, спільним у таких підходах є результативність соціального впливу.

За даними Єврокомісії, у 2018 р. 10% підприємницьких структур у країнах Європи є соціальними, що запропонували робочі місця 6% працюючих осіб. Зокрема у Великобританії, де соціальне підприємництво вважається добре розвинутим, кількість соціальних підприємств у 2017 р. сягала близько 70 тис. одиниць, що надавали можливість працевлаштування майже 1 млн. осіб. Їхній сумарний внесок в економіку становив понад 24 млрд фунтів стерлінгів. За підсумками 2017 р., 68% соціальних підприємств підтримували людей з уразливих груп, 44% працевлаштовували людей з уразливих груп, 28% працювали у найбільш депресивних районах країни [6]. В Україні поки що офіційна статистика з цього питання відсутня, оскільки цей вид підприємництва поки не вважається пріоритетним та увага до нього привернута за залишковим принципом. У каталозі за 2017 р. соціальних підприємств України налічувалося близько 150 одиниць, хоча за оцінками окремих експертів їх кількість була близькою до 1000 одиниць. Працівники не завжди офіційно працевлаштовані, оскільки, даючи їм «білу» зарплату, соціальне підприємство може опинитися в боргах, бо не має достатніх оборотів. Багато українських соціальних підприємств мають в основі інноваційні бізнес-моделі, їм сприяє значна суспільна підтримка та резонанс. Проте клієнт орієнтується на товар чи послугу, які йому сподобалися, самої соціальності для розвитку не досить [5].

Основні категорії осіб в Україні, на які зорієнтована увага для залучення до соціального підприємництва, включають осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, учасників АТО/ООС, жінок, які переживають складні життєві обставини, безхатьків, осіб похилого віку, дітей, молодь та ін. Тільки внутрішньо переміщених осіб в Україні налічується понад 1,5 млн. [7]. Зважаючи на це, актуальність соціального підприємництва в Україні тільки зростає.

Нині в Україні вже є приклади успішних соціальних підприємств. Це Pizza Veterano, Veterano Coffee, благодійний магазин «Ласка», пекарня Good bread from good people в Києві, пекарня «Горіховий дім» у Львові, громадський ресторан Urban Space 100 в Івано-Франківську. Позитивним наслідком розвитку соціального підприємництва як феномена сучасності є стимулювання розвитку інших нових для України видів діяльності, зокрема креативного підприємництва. Одним із прикладів можна назвати кафе «Шпаківня» у Києві. Головною метою його діяльності спочатку було не отримання прибутку та його максимізація, а створення затишного місця для відпочинку на березі Дніпра [5].

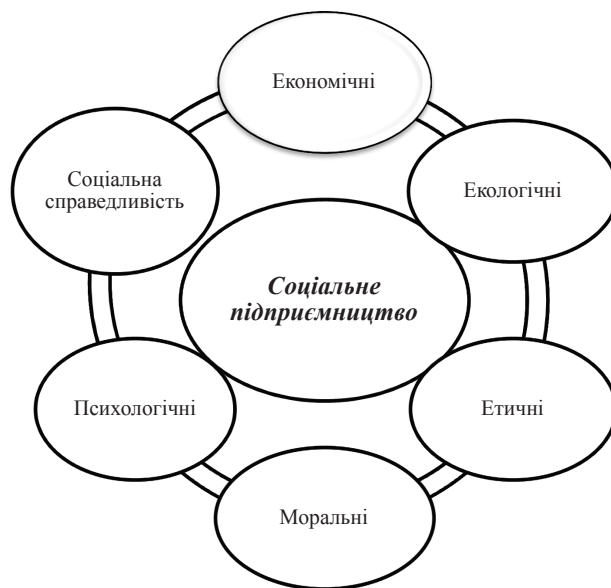

Рис. 2. Елементи концепції соціального підприємництва

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Проблемами у сфері соціального підприємництва, які стримують його розвиток, є такі: брак матеріально-технічного, фінансового забезпечення та нормативно-правового регулювання, плинність кадрів та недостатній рівень кваліфікації працівників, відсутність управлінського досвіду у цій сфері підприємництва, недостатній рівень сприйняття важливості інтеграції окремих категорій осіб до суспільних ініціатив та ін.

Сьогодні соціальне підприємництво потребує чіткого законодавчого визначення та розроблення регулятивних механізмів. Дискусійним питанням є питання стосовно потреби податкових пільг або інших стимулів для соціальних підприємств. З теоретичної точки зору, зважаючи на головну мету діяльності та складність організації, пільги в оподаткуванні посилили б потенціал підприємств хоча б на початковому етапі їхньої роботи, що дозволило би збільшити частину інвестованого прибутку у діяльність самих підприємств. Але, з іншого боку, експерти цієї сфери і самі підприємці у них вбачають більше ризиків, зокрема появу тіньових схем задля ухилення від сплати податків загалом. Як альтернативу часто пропонують скористатися шведським досвідом і сформувати «стимуляційні пакети». Їхня суть полягає у можливості отримати професійного бізнес-консультанта, який безоплатно допоможе перетворити ідею на бізнес-модель, а також грант на її тестування, підтримку в адаптаційний період та розширення діяльності. Така підтримка є безпрограшним рішенням як для держави, так і для соціального підприємця [6]. Додатковою допомогою може бути пільгове кредитування за умови обґрунтованості проекту. Загалом у розвинутих країнах є низка державних програм, механізмів та політик сприяння та підтримки соціальних підприємств.

У березні 2018 р. в Україні стартував проект із розвитку соціального бізнесу «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”» на період до вересня 2020 р. Метою такого проекту є професійне зростання соціальних підприємців, формування законодавчого забезпечення такої діяльності. У межах проекту реалізуються новітні форми активізації соціального бізнес-середовища: формуються банки та гаражі ідей, проводяться хакатони, молодіжні табори, конференції, обміни досвідом та ін. Цей проект пропагує комплексний підхід, роз'яснюючи ідею та роль соціального бізнесу через інформаційні канали,

інтернет-ресурси, інтегруючи його основи у освітньо-навчальні програми, та зближує громаду, владу та бізнес у процесі реалізації соціально-орієнтованої бізнес-моделі [8].

Висновки. Таким чином, соціальне підприємництво проявляє себе як тренд сучасного розвитку української економіки. Це явище останнім часом актуалізувалося, очевидно, ця тенденція збережеться у перспективі. Водночас вважаємо, що є окремі моменти, які потрібно врахувати в Україні на майбутнє:

– інтегрувати ідею та значущість соціального підприємництва у свідомість як підприємців, так і звичайних громадян із метою популяризації цього явища;

– посилити статистичний облік соціальних підприємств. Явище повинно бути більш дослідженим, статистично зафіксованим, глибоко проаналізованим. Тільки чітко визначивши проблеми та віднайшовши шляхи їх вирішення, можна сформулювати перспективні напрями активізації його розвитку.

Список використаних джерел:

1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін / А.А. Свинчук та ін. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
2. Флунт С. Соціальне підприємництво – для громад, а не заради гешефту. *Український інтерес*. 2019. 09 лютого. URL: <https://uain.press/economics/sotsialne-pidpryyemnytstvo-dlya-gromad-a-ne-zarady-gesheftu-995319> (дата звернення: 02.07.2019).
3. Добрава Н.В. Соціальне підприємництво. 2015. Вип. 59. С. 112–117. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4298/1/.pdf> (дата звернення: 15.06.2019).
4. Флунт С. Аліна Боцарнікова: Соціальні підприємці працюють з цілим світом. *Український інтерес*. 2019. 11 лютого. URL: <https://uain.press/economics/alina-bocharnikova-sotsialni-pidpryyemtsi-pratsuyut-z-usim-svitom-993962> (дата звернення: 24.06.2019).
5. Чабарай Г. Підприємці й суперсила. Як в Україні розвивається соціальний бізнес. *Тиждень.ua*. 2018. 16 січня. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/207751> (дата звернення: 10.06.2019).
6. Гулевська-Черниш А. Соціальне підприємництво: європейський зліт vs український реалізм. *Дзеркало тижня*. 2018. 16 березня. URL: https://dt.ua/SOCIUM/socialne-pidpryyemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html (дата звернення: 05.07.2019).
7. Банк проблем та моделей соціальних підприємств для їх вирішення. Аналітичний звіт. 2019. 18 березня. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/bank-problem-ta-modeley-sotsial-nykh-pidpryyemstv-dlia-ikh-vyrishennia-analitychnyy-zvit/ (дата звернення: 25.06.2019).
8. «Соціальне підприємництво в Україні: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”». Проект. URL: <https://socialbusiness.in.ua/about/> (дата звернення: 03.06.2019).

References:

1. Svynchuk A.A., Kornecykij A.O., Ghoncharova M.A., Nazaruk V.Ja., Ghusak N.Je., Tumanova A.A. (2017). *Socialjne pidpryyemnytstvo: vid ideji do suspilnykh zmin* [Social entrepreneurship: from idea to social change]. Kyjiv : TOV «PIDPRYJEMSTVO «VI EN EJ». (in Ukrainian)
2. Fljunt S. (2019). Socialjne pidpryyemnytstvo – dlja ghromad, a ne zarady gesheftu [Social entrepreneurship is for communities, not for geshett]. *Ukrajinsjkyj interes* [Ukrainian interest] (electronic journal). 09 ljutogho. Available at: <https://uain.press/economics/sotsialne-pidpryyemnytstvo-dlya-gromad-a-ne-zarady-gesheftu-995319> (accessed: 02.07.2019).
3. Dobrova N.V. (2015). Socialjne pidpryyemnytstvo [Social entrepreneurship]. *Ekonomichni innovaciji* [Economic innovations], Vol. 59. 112–117 pp. Available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4298/1/.pdf> (accessed: 15.06.2019).
4. Fljunt S. (2019). Alina Bocharnikova: Socialjni pidpryyemci pracjujutj z cilym svitom [Alina Bocharnikova: Social entrepreneurs work with the whole world]. *Ukrainian interest* [Ukrainian interest] (electronic journal). 11 ljutogho. Available at: <https://uain.press/economics/alina-bocharnikova-sotsialni-pidpryyemtsi-pratsuyut-z-usim-svitom-993962> (accessed: 24.06.2019).
5. Chabaraj Gh. (2018). Pidpryyemci j supersyla. Jak v Ukrajini rozvyvajejsja socialjnyj biznes [Entrepreneurs and superstition. How social business is developing in Ukraine]. *Tyzhdenj.ua* [Week.ua]. 16 sichnja. Available at: <https://tyzhden.ua/Economics/207751> (accessed: 10.06.2019).
6. Ghulevsjka-Chernysh A. (2018). Socialjne pidpryyemnytstvo: jevropejsjkyj zlit vs ukrajinsjkyj realizm [Social entrepreneurship: European take-off vs Ukrainian realism]. *Dzerkalo tyzhnja* [Mirror of the week]. 16 bereznja. Available at: https://dt.ua/SOCIUM/socialne-pidpryyemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html (accessed: 05.07.2019).
7. Bank problem ta modelej socialjnykh pidpryyemstv dlja jikh vyrishennja [Bank of problems and models of social enterprises for their solution] (2019). *Analitychnyy zvit*. 18 bereznja. Available at: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/bank-problem-ta-modeley-sotsial-nykh-pidpryyemstv-dlia-ikh-vyrishennia-analitychnyy-zvit/ (accessed: 25.06.2019).
8. «Socialjne pidpryyemnytstvo v Ukrajini: dosjaghennja socialjnykh zmin za inicyatyvoju “znyzu”» [“Social entrepreneurship in Ukraine: achievement of social changes on the initiative “from below”] (2018). *Proekt*. Available at: <https://socialbusiness.in.ua/about/> (accessed: 03.06.2019).

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В УКРАИНЕ КАК ТРЕНД ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Автором рассмотрены подходы к толкованию сущности социального предпринимательства, поскольку сегодня оно является важной составляющей частью экономики развитых стран. Внимание сосредоточено на значимости изучения и развития социального предпринимательства в условиях глобальных трансформационных процессов и реформирования экономики Украины. Проанализированы преимущества, типы социального предпринимательства и сферы деятельности социальных предприятий. Автором рассмотрены элементы концепции социального предпринимательства, которые, кроме экономических, включают экологические, моральные, этические и др. Рассмотрены социальные предприятия в сравнении с классическими предприятиями. Автором подчеркнута, что со временем актуальность вопроса социального предпринимательства в Украине растет, что является следствием революционных процессов в Украине 2013–2014 гг. и изменений социальных взглядов на экономическое развитие страны.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, классическое предприятие, программа социального развития, опыт стран, элементы концепции социального предпринимательства

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE AS A TREND OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary. In the current conditions of global transformations and reforms of the Ukrainian economy, the need of the development of such types of entrepreneurship, which allow taking into account new challenges and activate the business environment in the country has been noted by the author in the article. One of these types of entrepreneurship is social entrepreneurship, which is specific and at the same time promising in the realities of Ukraine. Social entrepreneurship involves the integration of the state, social and economic interests of Ukraine. This determines the relevance of the study of social entrepreneurship initiatives in Ukraine. The intensification of the development and research of social entrepreneurship in Ukraine began after the Prosperity Revolution, the events of 2013-2014, when the interests in building of a new country and resolving urgent issues of the country, regions, communities, cities, etc. were intensified, has been noted by the author. The author has considered the approaches to the interpretation of social entrepreneurship, such as: broad, commercial-social, innovative, problem-oriented approaches. The individual characteristics of the social and classical enterprise have been compared in the article. Various criteria for determining and levels of development of social enterprises in the countries of the world have been focused on by the author. In Ukraine there is a problem with the statistical coverage of the development of social entrepreneurship, and the statistical accounting needs improvement. In Ukraine the main categories of persons targeted by social enterprises are: persons with disabilities, internally displaced persons, persons who have been released from places of imprisonment, ATO / UFO members, women who are experiencing difficult life circumstances, children, the youth and others. The examples of successful social enterprises have been already published in Ukraine. The positive consequence of social entrepreneurship development as a phenomenon of the present day is to stimulate the development of other new types of activities in Ukraine, in particular, creative entrepreneurship. The author points out that nowadays, social entrepreneurship requires clear legal definition and regulatory mechanisms development, while issues for discussion are ones related to the need for tax or other incentives for social enterprises. An additional advantage of social entrepreneurship is the implementation of the newest forms of business environment activation: banks and garages of ideas are being formed, hackathons, youth camps, conferences, experience exchanges etc.

Key words: social entrepreneurship, classical enterprise, social development program, country experience, elements of the social entrepreneurship concept.